

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра політології і соціології**

**Навчально-методичні матеріали з курсу
“Соціологія”**

**Модуль II
*Змістовий модуль 1.
Теорії середнього рівня
Частина 1.***

Рівне – 2008

УДК 316 (07)
ББК 60.5 Р
Н 15

Навчально-методичні матеріали з курсу “Соціологія”. Модуль II. Змістовий модуль 1. Теорії середнього рівня. Частина 1. / Христюк Т.А. – Рівне: РДГУ, 2008. - 47 с.

Посібник включає план заняття, методичний матеріал до всіх тем курсу, теми рефератів і доповідей, завдання та вправи, тести, кросворди, а також фрагменти із оригінальних соціологічних творів зарубіжних та вітчизняних авторів, що допомагає успішному засвоєнню курсу, направлено на розвиток навиків вільного оперування соціологічними знаннями.

Призначений для студентів усіх форм навчання вищих навчальних закладів.

Автор: Т. А. Христюк – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та соціології РДГУ

Рецензенти: Є. Б. Тихомирова – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації РІС КСУ

В. В. Вербець – доктор педагогічних наук, професор кафедри політології та соціології РДГУ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою РДГУ, протокол № 4 від 19.03.2008 р.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2008

Модуль II.

Змістовий модуль 1. Теорії середнього рівня

Визначення цілей змістового модуля

Після вивчення матеріалу змістового модулю *студент повинен знати:*

- ☑ основні спеціальні та галузеві соціологічні теорії, що дають уявлення про суб'єкти суспільного життя та їх сфери життєдіяльності;
- ☑ історію їх становлення та розвитку;
- ☑ основну проблематику, що входить до теорій середнього рівня.

Студент повинен вміти:

- ☑ розкрити суть основних тенденцій взаємодії людини і суспільства у сучасних умовах;
- ☑ використовувати навички аналізу соціальних явищ і процесів, соціальної дійсності та поведінки суб'єктів суспільного життя;
- ☑ розпізнавати, розуміти та оцінювати сутність соціальних явищ та процесів, що відбуваються в середовищі, в якому ми живемо.

Тема. Соціологія особистості

План

1. Предмет соціології особистості та її основні проблеми.
2. Структурні елементи особистості.
3. Соціалізація особистості.
4. Девіантна і деліквентна поведінка.

Соціологія особистості – це галузь соціології, яка вивчає особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин крізь призму суспільно-історичного прогресу, ціннісних суспільних систем, взаємозв'язків особи і соціальних спільнот.

Особистість є об'єктом вивчення багатьох гуманітарних дисциплін – філософії, психології, антропології, соціології та ін. Специфіка соціологічного підходу до особистості полягає в тому, що соціологія намагається дослідити людину як найважливіший елемент

суспільного життя, виділити її соціальні характеристики, визначити весь спектр її взаємодії з суспільством, з соціальними спільнотами, з іншими індивідами. Інакше кажучи, у соціології особистість розглядається не як продукт природи, а передусім як сукупність суспільних відносин, продукт суспільства. Особлива увага у соціології особистості приділяється дослідженням взаємозв'язків параметрів соціальних структур та особистісних якостей людей у відповідних соціальних групах. Без дослідження системи особистості, без вивчення процесів, які охоплюють повсякденні міжособистісні відносини, неможливо зрозуміти соціальні процеси, які управляють складними структурами суспільств.

Можна виділити наступні основні аспекти соціологічного аналізу особистості і відповідні до них групи проблем.

1. Людина вивчається як елемент соціальної системи, представник різноманітних соціальних утворень, соціальних спільнот, соціальних інститутів та організацій. У даному аспекті досліджуються проблеми інтеграції особистості до складу різних соціальних спільнот, процеси взаємозв'язку особистості і суспільства, особистості і соціальної групи чи спільноти.

2. Будучи елементом соціальних спільнот, всіх соціальних систем, особистість сама виступає як складна система в сукупності всіх своїх численних соціальних якостей, котрі виступають елементами структури особистості. Актуальними проблемами в даному плані виступають проблеми типології особистості, аналізу тих властивостей, що складають її структуру.

3. Особистість досліджується в соціологічній теорії як об'єкт впливу з боку суспільства та його структур. Досліджуються проблеми формування особистості, розвитку її потреб під впливом певної культури, через взаємозв'язок з певними соціальними спільнотами, а також проблеми виховання, освіти, соціалізації особистості.

4. Особистість виступає не лише об'єктом, але й суб'єктом суспільних змін, творцем соціальних спільнот і суспільного розвитку, джерелом суспільного життя. В даному аспекті актуальними для соціологічного дослідження виявляються проблеми соціальної діяльності особистості, процеси регуляції та саморегуляції діяльності особистості, фактори і критерії соціальної активності.

Для розкриття поняття особистості потрібно розмежувати його з близькими за змістом поняттями "людина", "індивід", "індивідуальність".

Термін “людина” вживається як родове поняття, що вказує на приналежність до людського роду. Це поняття вказує на якісну відмінність людей від тварин і служить для характеристики всезагальних, притаманних всім людям якостей і особливостей, що знаходить свій вияв у назві “*homo sapiens*”. Термін “*індивід*” вживається у значенні “конкретна людина”, одиничний представник людського роду, коли необхідно підкреслити, що йдеться не про все людство загалом. “*Індивідуальність*” означає те особливе і специфічне, що відрізняє одну людину з-поміж інших, включно з її природними і соціальними, фізіологічними і психічними, успадкованими і набутими якостями.

Особистість – це цілісна сукупність соціальних властивостей людини, що формуються та видозмінюються протягом усього життя людини у результаті складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників її розвитку та активної взаємодії з соціальним середовищем. Особистість людини в її діяльнісних проявах виявляється для інших людей як та чи інша певна сукупність соціально значущих рис особи. В цьому аспекті особистість – порівняно стала сукупність людських якостей, відповідно до формування яких у процесі змузнення індивід стає соціально визнаним і тим самим соціально відповідальним суб’єктом своєї поведінки.

Особистість в соціологічних дослідженнях постає в єдності соціальних якостей, властивостей і рис, набутих під впливом культури, конкретного соціального середовища, в якому живе індивід. Основними рисами особистості є:

- певна міра незалежності, автономності від суспільства;
- наявність самосвідомості, самооцінки, самоконтролю;
- наявність внутрішньої духовної структури, тобто потреб, інтересів, цінностей, мотивів, соціальних норм, переконань.

Чинниками, що детермінують активність особистості є потреби та інтереси.

Потреба – це рушійне джерело активності людини, спрямованої на її задоволення, яке супроводжується суб’єктивним потягом до відчуття приємності або, навпаки, або відсторонення від відчуття неприємності, болю. Потреба – це внутрішній психологічний стан людини, відчуття нестачі чогось. Цей стан регулює активність, стимулює діяльність, спрямовану на здобуття того, чого не вистачає.

Конкретною формою усвідомленої потреби, реальною причиною діяльності особистості, спрямованої на задоволення цієї

потреби є інтереси. *Інтерес* – це направленість дій індивіда в залежності від можливості задоволення тієї чи іншої потреби. Він виступає як мотив, що мобілізує особу за збереження або зміну умов життєдіяльності. Це результат усвідомлення потреби і вибір шляхів та способів її реалізації в конкретних умовах.

Потреби, перетворені в інтереси стають цінностями. *Цінності* особистості – це відносно стійке та соціально обумовлене ставлення особистості до об'єктів духовного та матеріального світу, уявлення людини про найбільш значущі, важливі цілі життя та діяльності, а також засоби їх досягнення.

Сукупність індивідуальних і загальних, особистих, групових цінностей формує систему ціннісних орієнтацій особистості, якими вона керується у житті. *Ціннісні орієнтації* – це особистісні орієнтації стосовно цінностей тих чи інших соціальних спільнот чи груп. Вони регулюють загальну спрямованість діяльності людини. Вищим рівнем ціннісних орієнтацій є орієнтації світоглядні, що визначають найзагальнішу ціннісну спрямованість пізнавальної, духовно-практичної та практичної діяльності людини, її вищі цілі життя.

Ціннісні орієнтації діють як певні соціальні настанови – загальні орієнтації особистості, які відображають її можливості діяти відповідно до об'єкта дії. *Настанова* – це форма перетворення діяльності в реальні, конкретні дії по відношенню до соціально значимих об'єктів. Вони регулюють соціальну поведінку, визначають загальну спрямованість особистості. Настанови також відображають ставлення діючого індивіда до інших людей та об'єктів оточуючого середовища.

Взаємодія потреб, інтересів та ціннісних орієнтацій складають механізм мотивації соціальної діяльності. *Мотиви* – це внутрішні спонуки до дії, що являють собою відображення у свідомості людей їх об'єктивних потреб та інтересів. Мотивація – є процесом актуалізації якого-небудь мотиву та його функціонування – внутрішнього потягу до діяльності певної спрямованості. В цілому мотивація здійснюється як процес забезпечення пріоритетності діяльності, що є однією з можливих за даних зовнішніх та внутрішніх обставин.

Специфіка особистості визначається її соціальною якістю, тобто сукупністю взаємопов'язаних елементів, зумовлених типом соціальної взаємодії особистості з іншими людьми в конкретних історичних умовах. Ця сукупність складається з таких елементів як соціальний статус та соціальна роль.

Отже, систему особистості утворюють:

- 1 – положення в системі соціальних відносин;
- 2 – сукупність соціальних ролей або функцій, які виконують люди;
- 3 – спрямованість особистості, тобто сукупність потреб, інтересів, поглядів, що виступають мотивами індивідуальної поведінки.

Таким чином соціологія особистості досліджує особистість у системі соціальних зв'язків. Останні є сукупністю факторів, які зумовлюють спільну діяльність людей у конкретних умовах заради досягнення конкретних цілей.

Опосередковуючою ланкою між цілями суспільства і особи виступає та чи інша соціальна система. Процес інтеграції індивіда в суспільство, в різні типи соціальних спільностей відбувається через засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей носить назву *соціалізації*.

У змісті процесу соціалізації можна виділити два структурні елементи: соціальну адаптацію та інтеріоризацію. Адаптація – пристосування індивіда до умов існування різних соціальних структур і спільнот, внаслідок чого він засвоює існуючі в них норми, цінності та ідеали. Адаптація означає пристосування індивіда до ролевих функцій, до соціальних норм, цінностей, до умов функціонування різних сфер суспільства. В процесі адаптації індивід погоджує самооцінки і свої претензії зі своїми можливостями і реальностями соціального середовища. Проте, людям старшого віку важче, ніж молоді, вписатися в нові соціальні механізми. Тому наступним етапом соціалізації особи стає інтеріоризація – процес формування внутрішньої структури людської психіки з допомогою освоєння соціальних норм, цінностей та інших компонентів соціального середовища внаслідок соціальної діяльності, процес переведення елементів зовнішнього середовища у внутрішнє “Я”. Результатом інтеріоризації є індивідуальність особистості, неповторюваність її духовного світу, специфіка соціальної активності.

Виділяють наступні фактори соціалізації:

- сукупність ролей і соціальних статусів, що пропонуються людині суспільством;
- соціальні спільноти, в межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі і набути конкретний статус;

- система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві;

- соціальні інститути, які забезпечують виробництво і відтворення культурних взірців, норм і цінностей;

- загальна ситуація в країні.

Соціалізація не є одностороннім процесом. Ми вчимося у своїх батьків, одноліток. Під впливом цих людей у нас формуються інтелектуальні, соціальні та фізичні навички, які необхідні для виконання наших соціальних ролей. Якоюсь мірою вони теж вчаться від нас. Люди і установи, які відповідають за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей мають назву *агентів соціалізації*. Їх можна поділити на агентів первинної та вторинної соціалізації. Агентами первинної соціалізації є батьки, близькі й далекі родичі, однолітки, вчителі, лікарі, лідери молодіжних угруповань. Агенти вторинної соціалізації – представники адміністрації школи, університету, підприємства, армії, держави, ЗМІ.

Процес соціалізації суто індивідуальний. Тому соціалізація індивіда з необхідністю передбачає його індивідуалізацію, формування особистісних якостей. Соціалізація є безперервним процесом. Вона охоплює всі етапи життєвого шляху людини, протягом якого вона засвоює та використовує цінності культури. Кількісне накопичення засвоєних цінностей у певний період переходить у нову якість, що виявляється у зміні структури та спрямованості особи. Залежно від віку індивіда розрізняють 4 основних етапи соціалізації:

1. Соціалізація дитини.

2. Соціалізація підлітка (нестійка, проміжна).

3. Тривала цілісна соціалізація (перехід від юності до зрілості у період від 17-18 до 23-25 років).

4. Соціалізація дорослих.

На кожному етапі існують “критичні періоди”. Щодо соціалізації дитини – це перші 2-3 роки і вступ до школи; для соціалізації підлітка – перетворення дитини і підлітка на юнака; для тривалої – початок самостійного життя і перехід від юнацтва до зрілості. Соціалізація дорослих націлена на зміну поведінки в новій ситуації.

Соціалізація особистості у різні вікові періоди характеризується специфічними соціально-психологічними особливостями.

Метою соціалізації у ранньому віці є формування у дитини мотивації на прив'язаність до інших людей, що знаходить свій вираз у довірі, бажанні зробити їм приємне.

Важливий вплив на соціалізацію дітей здійснює школа. В школі дітей навчають не тільки читати й писати, але й дають уявлення про загально прийняті цінності. Школа являє собою суспільство в мініатюрі – саме тут відбувається формування особистості дитини та її поведінки. Освіта забезпечує спадкоємність та відтворення соціального досвіду. Саме у сфері освіти людина засвоює необхідні для соціальної практики знання, цінності, формує навички соціальних відносин. Сьогодні освіта є могутнім джерелом соціально-економічного, науково-технічного, культурного розвитку суспільства. Вона є також сферою духовного росту людини.

Доволі складним феноменом є особистість підлітка. Важливим соціально-психологічним новоутворенням підліткового віку є особистісне самоутвердження, дорослість, потреба у спілкуванні, інтенсифікація контактів, перегляд попередніх переконань та уявлень, формування нового світогляду, засвоєння цінностей і норм підліткового середовища. У різноманітних особистісних стосунках підліток намагається з'ясувати, як до нього ставляться інші. У ставленні до батьків виявляє ознаки емансипації (відстоювання своєї точки зору, втеча з дому). Зміни фізіологічного характеру викликають у підлітків то загострене, то послаблене сприймання навколишнього світу, спад чи піднесення працездатності й енергії, що супроводжується перепадами настрою, надмірними переживаннями. В цей період виникають статеві потяги і пов'язані з ними нові переживання. Розвивається потреба у визнанні себе представниками протилежної статі. У класі з'являються закохані пари, культивуються дружні стосунки.

Для старшокласників провідним центром розвитку стає особистісне самовизначення, а центром життєвої ситуації, навколо якого починає обертатись вся їх діяльність та інтереси, вибір життєвого шляху. Особливої уваги надають самоосвіті та самовихованню. Саме в ці роки розгортається активний процес набуття досвіду спілкування, становлення світогляду, завершується формування соціальних установок.

У цей період вже не такими гострими є міжособистісні конфлікти, менше проявляється негативізм у ставленні до інших, поліпшується фізичне та емоційне самопочуття, підвищується

комунікабельність, знижується рівень тривожності, нормалізується самооцінка.

Успішна соціалізація учнів в школі не можлива без успішної соціалізації в сім'ї. Тісна взаємодія цих інститутів у процесі соціалізації завжди дає позитивний ефект.

Найважливішим чинником, який впливає на процес соціалізації студентської молоді, є навчальна діяльність. Процес навчання охоплює не тільки дидактичний, пов'язаний із засвоєнням знань, компонент, а й соціально-психологічний, що відтворює характер взаємин у студентській групі, соціально-психологічну групову атмосферу. Соціально-психологічний компонент навчальної діяльності студентів утворюють такі складові: проблеми адаптації студентів до умов навчання у вузі; особливості створення позитивного соціально-психологічного клімату у студентській групі; особливості налагодження стосунків студентів із викладачами; проблеми міжособистісних конфліктів. У цьому контексті особливо значущою є проблема адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вузі.

Для дорослих найвагомими сферами самореалізації особистості є професійна сфера, сфера сімейно-побутових взаємин, сексуальних стосунків, спілкування, виховання дітей, саморозвитку і самовдосконалення.

Таким чином, кожний етап соціалізації індивіда має свої особливості. Зміна вікових стадій супроводжується відповідними психологічними механізмами засвоєння культури, спрямованістю індивідуальних нахилів та інтересів, сприйняттям та переробкою різноманітної інформації, що позначається на внутрішній структурі особи. У період ранньої соціалізації інституалізований вплив суспільства слабо виражений. Однак у міру становлення особи соціалізація набуває досить жорсткого інституалізованого характеру.

Не слід вважати, що соціалізація – це процес, який відбувається тільки по висхідній. *Ресоціалізацією* називають засвоєння нових цінностей, ролей, навичок, замість минулих, недостатньо засвоєних або застарілих. Ресоціалізація охоплює багато видів діяльності – від занять з виправлення навичок читання до професійної перепідготовки робітників.

Результат соціалізації – “соціальний тип особи”.

Соціальний тип особистості – певний фіксований набір соціальних властивостей людини, що виявляється у її свідомості та поведінці.

Критерії виділення соціальних типів особистості:

- місце особистості в системі суспільних зв'язків;
- реальні форми життєдіяльності особистості;
- спрямованість особистості.

В. Ядов виділяє наступні типи особистості:

1 – базисний тип особистості – система соціальних якостей індивідів, яка найкраще відповідає об'єктивним умовам функціонування даного суспільства на відповідному етапі його розвитку.

2 – реальний (модальний) тип особистості – реальний тип особистості, який переважає на відповідному етапі розвитку суспільства.

3 – ідеальний тип особистості – індивід з такою сукупністю рис, якостей, які сучасники хотіли б бачити в людині.

Таким чином, процес соціалізації є історично обумовленим, у результаті нього формуються конкретно-історичні риси особистості, необхідні їй для життєдіяльності в конкретному суспільстві. Зміст, стадії, конкретні механізми соціалізації визначаються структурою цього суспільства і варіюють у різні історичні періоди.

Кожне суспільство і соціальна група створюють для своїх членів певні норми поведінки. Власне, це означає, що їхня поведінка не завжди відповідає цим нормам. Поведінка, що відхиляється від прийнятих у суспільстві норм називається девіантна (від лат. *deviatio* – відхилення, *de* – від + *via* – шлях).

Однак таке визначення є досить широким, і воно відразу викликає цілий ряд запитань. Будь-який вчинок можна трактувати неоднозначно, оскільки не існує абсолютного критерію нормальності. Візьмемо, наприклад, такий негативний вчинок як вбивство. Проте, вбивство ворога у бою і вбивство в мирний час по-різному оцінюються суспільством. Якщо, в першому випадку солдат отримує нагороду за відвагу, то, в другому – такий вчинок підлягає під дію карного кодексу. А існування смертної кари? Хіба це не вбивство, санкціоноване державою? Зрештою, ви перейшли вулицю на червоне світло світлофора, то ви девіант, чи ні?

До сьогодні ні у зарубіжних, ні у вітчизняних авторів не існує єдиного погляду на термін “девіантна поведінка”. Поряд з даним

терміном дослідники використовують як синоніми “деліквентна поведінка”, “аддиктивна поведінка”, “дуадаптивна поведінка”, “асоціальна поведінка”, “конфліктна поведінка” та ін. Одні дослідники вважають, що мова має йти про будь-які відхилення від існуючих у суспільстві соціальних норм; другі пропонують враховувати в це поняття лише порушення правових норм; треті – різноманітні види соціальної патології (вбивство, алкоголізм, наркоманія).

Девіантна поведінка – це поведінка, яка не відповідає встановленим у даному суспільстві нормам, яка карається.

Серед дослідників немає однаковості у поясненні причин девіантної поведінки. Можна виділити три основні групи теорій, які пояснюють виникнення девіації: біологічні, психологічні, соціологічні.

Спільним для всіх біологічних концепцій є визнання основною причиною соціальних відхилень, фізичних особливостей людей. Сучасні прихильники біологічного пояснення девіантної поведінки акцентують увагу на аномаліях статевих хромосом. Однак, виключно біологічними особливостями не можна пояснити девіацію.

Психологічні пояснення найчастіше пов'язують з ім'ям З. Фрейда. Вчений писав про “злочинців з почуттям вини” – людей, які хочуть, щоб їх ввіймали і покарали, бо вони відчувають себе винними через “потяг до руйнування”. Можна навести багато прикладів, коли після гучного злочину відразу з'являються люди, які беруть на себе за нього відповідальність, хоча його і не скоювали. Сучасні дослідження довели, що особливості особистості і мотиви її вчинків, можливо, мають вплив на девіантну поведінку, але самими лише психологічними причинами її також вичерпно не поясниш.

Біологічні і психологічні теорії аналізують, в основному, природу девіантної особистості. І лише соціологічні концепції при виясненні причин девіації враховують соціальні і культурні фактори. Соціологічне пояснення девіантної поведінки вперше дав Е. Дюркгейм. Розглядаючи проблему самогубства, Дюркгейм вводить поняття соціальної аномії. Аномія (безладдя, хаос) – це такий стан суспільства, що характеризується нестійкістю і суперечливістю цінностей, норм, соціальних зв'язків. Аналізуючи суспільство, Дюркгейм приходять до висновку, що девіація є настільки ж притаманною йому як і конформізм. Немає явища з більш безсумнівними ознаками нормальності, ніж злочинність: злочинність

поширена у всіх без виключення суспільствах, її рівень не знижується, навпаки, має тенденцію до зростання. Однак, концепція Дюркгейма аж ніяк не є виправданням злочинності. Соціолог звертає увагу на інше – на історичну відносність рівнів соціального контролю у зв'язку з розвитком правових і моральних норм.

Для соціологічних теорій девіантної поведінки, створених останнім часом, характерні нові підходи. Ці теорії звертають увагу на тих, хто оцінює людину з точки зору девіації. Такі концепції отримали назву теорії стигматизації (навішування ярликів). Найбільш відомою серед них є теорія Г. Беккера. На його думку, панівні соціальні групи нав'язують решті суспільства своє розуміння девіації.

Прибічники теорії конфлікту джерелом девіації вважають соціально несправедливий устрій суспільства. Девіація зумовлена внутрішньою суперечливістю суспільства, конфліктами між пануючими соціальними групами і тими, хто позбавлений влади.

Соціологи країн СНД розглядають поведінку соціальних відхилень як результат дії широкого кола економічних, політичних, культурних, історичних, соціальних факторів. Більшість з них девіацію пояснюють протиріччями соціального розвитку.

В якості основних характеристик соціальних відхилень виділяють: масовість, стабільність, розповсюдженість.

Таким чином, проблема девіантної поведінки привертає все більшу увагу соціологів. Виявлення причин соціальних відхилень, пошук шляхів їх подолання; вироблення рекомендацій по їх запобіганню це важливі завдання, які стоять перед вітчизняною соціологією.

Деліквентність (від лат. провина, порушення) – сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим юридичним нормам, виконання яких гарантовано державою. Деліквентність – різновид девіантної поведінки, за яку несуть карну відповідальність. Виділяють три групи факторів ризику деліквентної поведінки: біологічні – пов'язані з процесом статевого дозрівання та нестійкістю в цьому віці різних фізіологічних систем, передусім нервової; психологічні – наявність таких рис характеру як гіпертимність (надмірне емоційне збудження), еліптоїдність, можливе підвищене сприймання, засвоєння асоціальних установ, залежність від ситуації та нездатність активно впливати на неї; соціальні фактори – несприятливі умови оточення і виховання.

В кожному окремому випадку має значення не лише якийсь один фактор а їх поєднання, категорії спільнот, схильних до деліквентних дій, називають групами ризику. До них, наприклад, належить, підліткова молодь, алкоголіки, наркомани.

Питання до теми

1. У чому специфіка соціологічного підходу до вивчення особистості?
2. Співвідношення понять “людина”, “індивід”, “індивідуальність”, “особистість”.
3. Назвіть основні структурні елементи особистості.
4. Охарактеризуйте основні соціологічні концепції особистості.
5. Виділіть основні етапи та компоненти соціалізації.
5. Охарактеризуйте життєвий шлях людини крізь призму впливу на неї основних агентів соціалізації.
6. Проаналізуйте особливості соціалізації дорослих та дітей.
7. Охарактеризуйте основні соціальні типи особистості.
8. Проаналізуйте особливості взаємодії людини та суспільства в наш час.
9. Які відхилення людської поведінки Вам відомі?
10. Проаналізуйте основні теорії виникнення девіацій.

Практичні завдання

Теми рефератів і доповідей

1. Особистість як суб’єкт суспільних змін.
2. Соціальна структура особистості.
3. Соціальна активність особистості.
4. Проблеми соціалізації особистості в сучасному суспільстві.
5. Ієрархічна теорія потреб А. Маслоу.
6. Вплив цінностей особистості на її соціальну активність.
7. Соціальні регулятори поведінки людини.

Завдання 1.

Розташуйте у правильній відповідності визначення та поняття:

- а) це поняття вказує на приналежність людини до роду “*хомо сапієнс*”;
- б) сукупність якостей і властивостей, завдяки яким люди відрізняються один від одного;
- в) один з множини подібних індивідів;

г) цілісна сукупність соціальних властивостей людини, що формується в процесі життя.

1. Особистість;
2. Людина;
3. Індивідуальність;
4. Індивід.

Завдання 2.

Доповніть таблиці

Теорії розвитку особистості

Теорія	Теоретик	Основна ідея
Теорія “дзеркального “Я”		Ефект відображення людиною уявлень про те як їх оцінюють інші
	Дж. Герберт Мід	
Психоаналітична теорія		
	Ж. Піаже	
Теорія морального розвитку	Л. Колберг	
Теорія референтної групи		

Вікові етапи людського життя та їхні особливості

Етап людського життя	Віковий період	Головні особливості етапу
<i>Дитинство</i>	Від народження до 10 років	
<i>Підлітковий період</i>	Від 11-12 до 14-15 років	
<i>Юність</i>	1. Рання: 14-17 років 2. Пізня: 18-29 років	
<i>Зрілість</i>	Від 30 до 36 років	
<i>Старість</i>	Від 61 року до кінця життя	

Завдання 3.

Поміркуйте і визначте:

Риси особистості – це стійкі особливості поведінки, які в різних ситуаціях повторюються. Які з наведених понять будуть підходити під це визначення?

Акуратність, страх, мотивація, почуття вини, сором, провина, хоробрість, пунктуальність, хитрість, оптимізм, імпульсивність, емоційність, відповідальність.

Завдання 4.

Як Ви розумієте наступні твердження?

“Розвивати людину в людині” (Чернишевський).

“Людина – це система потреб, а суспільство – це система заборон (табу)” (З. Фрейд).

“Людина – не острів, а частина материка” (Дж. Донн).

Завдання 5.

Виберіть правильні відповіді із запропонованих варіантів.

1. Особистість –це:

а) соціальна якість індивіда, сукупність інтегрованих в ньому соціально значущих рис, що виникають в результаті взаємодії індивіда з іншими людьми;

б) те особливе, специфічне, що відрізняє людину від собі подібних;

в) окрема людина, що розглядається як одиничний представник соціальної групи.

2. Індивідуальність –це:

а) сукупність якостей і властивостей, котрі відрізняють одну людину від всіх інших;

б) один з множини подібних індивідів, що складають суспільство;

в) сукупність інтегрованих в людині соціально значущих рис.

3. Формування особистості здійснюється під впливом факторів:

а) біологічних і соціальних;

б) тільки біологічних;

в) тільки соціальних.

4. Процес ототожнення себе з індивідами чи групами і зарахування себе до реально існуючих груп називається:

а) адаптація;

- б) ідентифікація;
 - в) наслідування.
5. Соціалізація – це:
- а) пасивне пристосування до соціального середовища;
 - б) процес ототожнення себе з іншими індивідами;
 - в) процес інтеграції людини в різні соціальні спільноти
- через засвоєння культурних цінностей.
6. Автор “теорії дзеркального “Я”:
- а) Л. Колберг;
 - б) Ч. Кулі;
 - в) З. Фрейд.
7. Він обґрунтував теорію розвитку особистості на процесах морального вдосконалення:
- а) Е. Кріксон;
 - б) Л. Колберг;
 - в) Ж. Піаже.
8. Приписування іншим учасникам рольової взаємодії власних бажань називається:
- а) проєкція;
 - б) ізоляція;
 - в) раціоналізація.
9. Ідентифікація – це:
- а) блокування негативних емоцій;
 - б) самоототожнення індивіда з роллю, виконання якої в нього викликає великі труднощі;
 - в) приписування іншим учасникам рольової взаємодії власних бажань.
10. Соціальна активність – це:
- а) характеристика способу життя групи, людини, що фіксує свідому спрямованість їх діяльності;
 - б) процес засвоєння нових цінностей, ролей замість минулих;
 - в) процес інтеграції людини в різні типи соціальних поселень.
11. Девіантна поведінка – це:
- а) вчинки людей, які не відповідають встановленим у даному суспільстві нормам;
 - б) вчинки людей, які відповідають встановленим у даному суспільстві нормам;

в) це поведінка, яка не відповідає встановленим у даному суспільстві, чи соціальній групі нормам, яка карається.

12. Соціологічні концепції девіантної поведінки вважають, що основною причиною соціальних відхилень є:

- а) фізичні особливості людини;
- б) аномалія статевих хромосом;
- в) соціальні і культурні фактори.

Завдання 6.

Кросворд

1																	
2																	
3																	
4																	
5																	
6																	
7																	
8																	
9																	
10																	
11																	
12																	
13																	
14																	
15																	
16																	
17																	

1. Сукупність рис і властивостей, що відрізняють одну людину від інших.

2. Процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини.

3. Стан готовності до діяльності людини.

4. Процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин.

5. Збереження в психіці і поведінці підлітка особливостей, притаманних дитині.

6. Назва соціальної групи, на яку індивід орієнтує свою поведінку, до якої належав у минулому, належить у конкретний час, прагне належати в майбутньому.

7. Індивід з такою сукупністю рис, якостей, які сучасники хотіли б бачити в людині.

8. Механізм блокування негативних емоцій та спогадів.

9. Направленість дій індивіда в залежності від можливості задоволення тієї чи іншої потреби.

10. Поняття, яке вказує на приналежність до людського роду.

11. Засіб регулювання спільнотою поведінки своїх членів.

12. Внутрішнє протиріччя, що виникає внаслідок несумісності рольових вимог стосовно прийнятих індивідом ролей, що виконуються ним одночасно.

13. Активне пристосування людини до умов життя в суспільстві.

14. Важливе психологічне новоутворення підліткового віку.

15. Термін, що служить для характеристики соціального в людині.

16. Характеристика соціальних відхилень.

17. Процес засвоєння нових знань, вмій, навичок, замість недостатньо засвоєних або застарілих.

Рекомендована література

1. Гіденс Е. Соціологія. – К., 1999.
2. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість. – К., 2002.
3. Боришевський М. Про виховання особистості // Початкова школа. – 1998. – № 9.
4. Боришевський М. Психологічні механізми розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3.
5. Боришевський М. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
6. Вершловский С. и др. Личность, семья, школа (проблемы социализации учащихся). – СПб, 1996.
7. Злобіна О. Особистісна складова суспільних змін: соціологічний контекст // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003 – № 3.

8. Злобіна О. *Особистість як об'єкт соціальних змін* / НАН України; Інститут соціології. – К., 2004.
9. Кистяковский Б. *Общество и индивид* // Социологические исследования. – 1996. – № 2.
10. Лукашевич М. *Соціалізація людини: структура, функції та механізми реалізації* // Шкільна бібліотека. – 2003. – № 5.
11. Лукашевич Н., Солодков В. *Соціологія освіти: Конспект лекцій*. – К., 1997.
12. Рубчевский К. *Социализация личности: интериоризация и социальная адаптация* // Общественные науки и современность. – 2003. – № 3.
13. Сморгж Л. *Особа і суспільство (філософсько-психологічний аспект)*. – К., 2001.
14. Сорокин П. *Человек. Цивилизация. Общество*. – М., 1992.
15. Ходорівська Н. *Ситуаційні негативи повсякдення та адаптивні ресурси людини* // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004 – № 4.
16. Циба В. *Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навчальний посібник*. – К., 2000.

Відповіді до 5 завдання

1. (а); 2. (а); 3. (а); 4. (б); 5. (в); 6. (б); 7. (б); 8. (а); 9. (б); 10. (а); 11. (в); 12 (в).

Відповіді до кросворда

1. Індивідуальність. 2. Інтеріоризація. 3. Спрямованість. 4. Соціалізація. 5. Інфантилізм. 6. Референтна. 7. Ідеальний. 8. Ізоляція. 9. Інтерес. 10. Людина. 11. Санкція. 12. Конфлікт. 13. Адаптація. 14. Дорослість. 15. Особистість. 16. Стабільність. 17. Ресоціалізація.

Тема. Соціологія праці і трудових відносин

План

1. Предмет, об'єкт і функції соціології праці.
2. Історія виникнення соціології праці.
3. Категорії соціології праці.
4. Значення соціології праці у вирішенні соціально-економічних проблем.

Праця – основа функціонування та розвитку людського суспільства усіх соціально-економічних формацій, умова виникнення та існування людства. Масштаби перетворень у сфері праці вимагають сьогодні особливої уваги не лише науковцями але й пересічними громадянами.

Соціологія праці – галузь соціології, яка вивчає закономірності формування, функціонування й розвитку соціальних утворень (соціальних спільнот, інститутів) у сфері праці й пов'язані з ними процеси та явища.

Як соціологічна дисципліна вона розкриває специфіку суспільної праці як соціального феномена і сукупність чинників, що визначають його. Метою соціології праці є дослідження соціальних явищ, процесів і розробка рекомендацій щодо їх регулювання та управління, прогнозування і планування, спрямованих на створення оптимальних умов для функціонування суспільства, колективу, групи, окремого індивіда у сфері праці.

Об'єктом соціології праці як спеціальної соціологічної теорії є праця як суспільно значиме явище зі всіма її ознаками, завдяки яким вона відрізняється від інших суспільних явищ. Її предметом є структура та механізм соціально-трудових відносин, а також соціальні процеси у сфері праці.

Неможливо недооцінити роль праці в житті людини, суспільства, оскільки все, що необхідно для життя і розвитку людей, функціонування суспільства, створюється працею. Вона є рушієм соціального прогресу, без якого неможливе саме людське життя. У процесі та в результаті трудової діяльності змінюється становище різних груп працівників, їхні соціальні якості, зміст їхніх соціальних ролей. У цьому власне й полягає сутність праці як базового соціального процесу.

Сутність праці як соціального явища виявляється в її *функціях*.

1. Найголовніша – створення матеріально-культурних благ, забезпечення суспільства предметами та послугами, які задовольняють потреби людини.

2. Забезпечення матеріального добробуту працівника і його сім'ї.

3. Соціально-диференційна. Соціально-економічна неоднорідність праці, відмінність у змісті й характері праці визнають відмінність професійно-кваліфікаційних груп робітників. Це

зумовлює диференціацію, соціальну неоднорідність і створює основу для формування соціальної структури як конкретного підприємства, так і суспільства загалом. З даною функцією тісно пов'язана наступна.

4. Статусна функція праці, яка зумовлена неоднаковим значенням у суспільстві різних видів праці.

5. Формування особистості. З соціологічної точки зору праця виступає як процес соціалізації. Входження людини в колектив супроводжується залученням до встановленого порядку. У трудовому колективі людина стає об'єктом спостереження, контролю і дисциплінарного впливу. Будь-який індивід в колективі освоює не лише професійні ролі. Він також пізнає, що означає бути “підлеглим” або “начальником”, “лідером” або “аутсайдером”, “товаришем” чи “колегою”. У процесі праці індивід вчиться реагувати на тиск ззовні, дозувати власні зусилля, одержувати і передавати інформацію, вирішувати конфліктні ситуації, встановлювати необхідні зв'язки. Праця це школа соціалізації, в якій проходить вагома частина всього нашого життя. Тому поряд з виробництвом продуктів і послуг, отримуваних в процесі праці, сама праця виступає як виробництво і відтворення самої людини.

6. Важлива роль належить ціннісній функції праці, пов'язаній із формуванням у працівників ціннісних установок, мотиваційної сфери, життєвих цілей та планів на майбутнє.

У сфері праці діє ряд соціологічних принципів.

1. Усяка праця повинна бути оплаченою.

2. Не можна платити однаково людям з різним соціальним статусом. Працівники з більш високим соціальним статусом повинні одержувати більше за свою працю, ніж ті, чий соціальний статус нижчий.

3. Стимулювання праці та її оплата повинні відповідати затратами (фізичним, розумовим) на її виконання. Шкідливими є як недоплата, так і переплата. Недоплата викликає роздратування, незадоволеність працею, переплата розбещує працівника.

4. Кожен керівник прагне заплатити менше за працю, а отримати більшу віддачу, а працівник прагне отримати більше, а створити менше.

Формування теоретичних і практичних уявлень про працю охоплює донауковий, класичний і сучасний періоди.

Донауковий період (III ст. до н.е. – XVIII ст. н.е.) характеризується формуванням найбільш загальних уявлень про працю, її місце в суспільстві.

Класичний період формування соціології праці охоплює XVIII – початок XX ст. Саме в цей період було закладені наукові засади формування соціології праці як самостійного наукового напрямку.

Сучасний етап розвитку соціології праці (від 20-х років XX ст.) має істотні особливості в різних країнах. Найзначніший внесок у розвиток соціології праці в цей час здійснює американська і французька соціологічна наука.

Започаткував детальне вивчення праці окремого робітника, функціонування та організацію промислового колективу Ф. В. Тейлор. Він одним з перших почав розглядати організацію управління трудовим процесом як самостійну галузь.

Проте в 20-ті роки “тейлоризм” вже не міг гарантувати високу продуктивність праці. Тому шукали нових чинників, які позитивно могли б впливати на ефективність виробництва, соціальний настрій працівників. Внаслідок цього у 20-30-х роках з’явилася теорія “людських стосунків”, розроблена Е. Мейо.

У 1950 р. Ф. Херцбергом була розроблена теорія збагачення праці. Наприкінці 50-х років значного поширення набула також теорія управління “Х” та “У” американського вченого Д. Макгрегора. Теорія “Х” вивчає риси авторитарного стилю керівництва. Теорія “У” акцентує увагу на демократичному стилі керівництва.

В історії вітчизняної соціології праці можна виділити кілька етапів за відмітними політичними та соціально-економічними умовами: дореволюційний (середина XIX ст. – 1917 р.) та сучасний. Останній містить постреволюційний, повоєнний та пострадянський етапи. Кожному з них притаманні свої типи об’єктів дослідження, понятійний апарат, методи та прийоми дослідження.

Соціологія праці, як і будь-яка інша наука, має свій понятійний апарат. Такими основними категоріями соціології праці є характер праці, її зміст та умови, а також ставлення до праці, трудова адаптація, соціально-психологічний клімат тощо.

Зміст праці – соціально-економічна категорія, що відображає розподіл функцій (спостереження, реєстрації та контролю, управлінських, виконавчих та інших) на робочому місці і визначається сукупністю виконуваних виробничих операцій.

Поєднання тих чи інших функцій з затратами часу на їхнє виконання характеризує зміст конкретних видів праці. З урахуванням змісту праці виділяють такі її види: праця розумова та фізична, проста та складна, організаторська та виконавча, творча та репродуктивна.

Зміст праці є одним із ключових чинників, які визначають напрям розвитку трудових навиків людини, її ставлення до праці та задоволеність працею. Це все є ознаками характеру праці.

Характер праці – категорія, яка характеризує соціально-економічну природу трудового процесу, суспільну форму його організації, способів взаємодії людей у процесі праці.

Умови праці – сукупність чинників, які впливають на працездатність, здоров'я працівника.

Ця категорія охоплює соціально-економічні умови (тривалість робочого часу та робочого року, оплата та стимулювання праці, кваліфікаційна, спеціальна та загальноосвітня підготовка робітників); санітарно-гігієнічні (температурний режим, загазованість, запиленість, забрудненість повітря, освітлення, шум); організаційні (характеризують розпорядок праці, забезпечення матеріалами, сировиною та інструментами); та соціально-побутові умови (забезпечення працівників побутовими приміщеннями, їдальнями, медичним та санітарно-курортним обслуговуванням).

Реалізований через характер праці зв'язок працівника і суспільства виражається через його сутнісну ознаку – ставлення до праці.

Ставлення до праці – категорія, що відображає фундаментальні засади системи цінностей особистості, комплекс мотивів, які пов'язують особистість з діяльністю і суспільством. Дана категорія виражає зв'язок між працівником та суспільством, працівником та працею щодо виробництва та розподілу матеріальних і духовних благ.

Задоволеність працею – емоційно-оцінне ставлення працівника, трудового колективу до виконуваної роботи та умов, в яких вона здійснюється. Взаємозв'язок задоволення працею з рівнем продуктивності, якістю праці та трудовою дисципліною найчастіше опосередкований характером і змістом праці, стажем роботи працівників на одному підприємстві, престижем даного виду праці.

Трудовий колектив реалізує свої цілі й завдання, головні з яких – випуск продукції, виробництво матеріальних благ, надання послуг. Відповідно до цього у колективі складаються свої соціальні

цінності та норми, формуються вимоги до рівня освіти, кваліфікації, індивідуальних характеристик працівника. З іншого боку, людина, яка стала до роботи, має власні життєві цілі, потреби, цінності, стандарти поведінки. Відповідно до них працівник висуває зустрічні вимоги щодо характеру, організації, умов, оплати праці, можливостей професійного зростання. В процесі трудової діяльності й відбувається взаємодія працівника і колективу, їх пристосування одне до одного (адаптація).

Трудова адаптація – соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості й трудового середовища. Основними видами адаптації працівника є професійна, соціально-психологічна, технологічна, міжособистісна, соціально-побутова.

Соціально-психологічний клімат – відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується у процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми.

На нього впливають дві групи чинників. До першої належать чинники макросередовища: суспільно-економічна формація, умови життя людини, особливості великих соціальних груп суспільства, які різняться віком, соціальним станом, національністю. Другу групу становлять чинники місцевого (локального) характеру: виробничі (зміст і характер, рівень організації, умови праці); соціальні (система оплати, стимулювання праці, організація суспільного життя, система інформування); соціально-психологічні (особливості окремих членів колективу, діяльність керівника).

Порушення нормального соціально-психологічного клімату колективу називається "*кліматичним збуренням*". Під кліматичним збуренням розуміють значні відхилення від сформованого у колективі соціально-психологічного стандарту стосунків між його членами. Розрізняють зовнішні і внутрішні причини "кліматичних збурень".

Зовнішні причини, що породжують "кліматичні збурення": недоліки соціально-економічного і побутового характеру, недоліки виробничого характеру, обговорення новин дня, неробочий настрій у зв'язку з видачею зарплати і премії.

Внутрішні причини: антипатія, взаємна неповага, незадоволеність один одним, неспрацьованість, послаблення контролю членів колективу у ставленні один до одного, коли знижується взаємна вимогливість, залишаються безкарними дрібні і

серйозні провину, відсутність належних ділових і особистісних якостей у керівника, що служить причиною різного роду недоліків в організації діяльності підлеглих, а невміння налагоджувати контакти з людьми, негативні наслідки стилю керівництва підсилюють конфліктні ситуації; особистісні особливості членів колективу, що викликають дисгармонію відносин.

Головною соціально-економічною проблемою, вирішенням якої займається соціологія праці, є зайнятість населення. Перехід до ринку різко загострив проблеми зайнятості. Скорочення виробництва, фінансова та матеріальна заборгованість, проблеми в реалізації продукції спричинили звільнення значної кількості працівників. Армію безробітних поповнювали ті, хто ще донедавна вважав своє трудове становище міцним і стабільним.

З метою змінити таку ситуацію розробляються програми зайнятості населення, які містять комплекс заходів, спрямованих на вирішення проблем як зайнятого, так і не зайнятого населення; професійний підбір; підготовка і перепідготовка кадрів; запобігання масовому безробіттю; стимулювання гнучкого ринку праці.

Питання до теми

1. У чому специфіка соціологічного підходу до вивчення праці?
2. Розкрийте місце праці в розвитку людини і суспільства.
3. Яке місце займає соціологія праці в системі наук про працю?
3. Охарактеризуйте періоди розвитку соціології праці.
4. Які форми й моделі стимулювання праці Ви знаєте?
5. Розкрийте зміст основних функцій соціології праці.
6. Які соціальні принципи діють у сфері праці?
7. Розкрийте зміст основних категорій соціології праці.
8. Соціально-психологічний клімат трудового колективу та чинники, що впливають на його формування.
9. Проаналізуйте специфіку соціально-трудова відносин за умов ринкової трансформації.
10. Визначте головні завдання соціології праці на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Практичні завдання

Теми рефератів і доповідей

1. Професійна кар'єра та фактори, що її визначають.
2. Трудові колективи.
3. Традиційні та сучасні вимоги до керівника.
4. Стили керівництва.
5. Конфліктні ситуації в трудовому колективі та шляхи їх врегулювання.
6. Особливості зайнятості та безробіття в Україні.
7. Соціологія ринку праці.
8. Дисципліна праці як об'єкт управлінського впливу.

Завдання 1.

Проведіть відповідність між авторами та їх науковими досягненнями:

- а) концепція “збагачення праці”;
 - б) теорія управління “Х” та “У”;
 - в) теорія людських стосунків.
1. Ф. Херцберг;
 2. Е. Мейо;
 3. Д. Макгрегор.

Завдання 2.

Доповніть наступні переліки

1. Показниками характеру праці є форма власності, ставлення працівників до засобів виробництва та своєї праці, розподільчі відносини, соціальні відмінності. Відповідно до цих показників виділяють такі види праці:

а) суспільна;	б) _____;
в) вільна ;	г) _____;
д) добровільна;	е) _____.

2. За змістом розрізняють такі види праці:

а) проста;	б) _____;
в) творча;	г) _____;
д) фізична;	е) _____;
є) ручна;	ж) _____.

3. Умови праці це сукупність чинників, які впливають на здоров'я та працездатність працівника. Ця категорія охоплює:

3.1. Соціально-економічні умови, до яких належать:

а) тривалість робочого часу і _____;

б) стимулювання і _____ праці.

3.2. Санітарно-гігієнічні умови включають:

а) температурний режим; б) _____;

в) _____; г) освітлення;

д) шум; д) _____.

3.3. Соціально-побутові передбачають забезпечення працівників:

а) _____;

б) їдальнями;

в) _____.

4. Основними видами професійної адаптації працівника є:

а) _____;

б) соціально-психологічна;

в) технологічна;

г) _____;

д) соціально-побутова.

Завдання 3.

Виберіть правильні відповіді із запропонованих варіантів.

1. Назвіть предмет соціології праці:

а) економічні механізми підвищення ефективності праці;

б) соціально-трудові відносини у сфері праці;

в) розвиток особистості.

2. Автор теорії “людських стосунків”:

а) Ф. Херцберг;

б) Е. Мейо;

в) Д. Макгрегор.

3. Автор теорії управління “Х” та “У”:

а) Д. Макгрегор;

б) Е. Тейлор;

в) Е. Мейо.

4. Дана категорія виражає соціальну сутність праці як соціально значимого процесу:

а) зміст праці;

- б) умови праці;
- в) характер праці.

5. Проста праця – це:

а) кваліфікована праця, пов'язана з додатковими витратами на навчання робітника;

б) праця, яка не потребує техніки, інструментів, приладів;

в) це виконання простих трудових операцій, для яких достатньо виробничого інструктажу і не має потреби в спеціальному навчанні.

6. Температурний режим, загазованість, освітлення, шум це складові:

а) соціально-побутових умов праці;

б) санітарно-гігієнічних умов праці;

в) соціально-економічних умов праці.

7. Ставлення робітника до праці, її умов, характеру і змісту визначається категорією:

а) задоволеність працею;

б) ставлення до праці;

в) мотивація трудової діяльності.

8. Як називається порушення соціально-психологічного клімату колективу:

а) конфлікт;

б) напруження;

в) “кліматичне збурення”.

9. Яка з перерахованих вимог до керівника є традиційною:

а) керівник повинен володіти високою політичною і педагогічною культурою, знаннями психології і соціології;

б) керівник повинен знати основи інформатики;

в) керівник повинен володіти мистецтвом переговорів.

10. Яка з перерахованих вимог до керівника є сучасною:

а) глибоке, наукове знання конкретної справи;

б) знання основ інформатики;

в) керівник повинен володіти культурою мовлення.

11. Який стиль керівництва характеризується непослідовністю керівника:

а) демократичний;

б) авторитарний;

в) ліберальний.

Завдання 4.

Кожна професія у суспільстві має свій престиж. Він постійно зазнає змін. На певному етапі розвитку суспільства одні професії більш престижні, інші менш престижні. Особливо змінився престиж професій в Україні після того, як вона стала на шлях економічних реформ, про що свідчать результати соціологічних опитувань.

Співробітники Інституту соціології НАН України спільно із службою “Соціс-Гелап” 1996р. здійснили повторне загальнонаціональне опитування, аби дослідити стан і динаміку оцінок престижу професій серед населення країни. Перше таке дослідження вони проводили 1994 р. Респонденти репрезентували всі головні соціально-демографічні й соціально-професійні верстви населення, як і усі регіони України. Перелік професій і занять, запропонованих для оцінювання, містив 31 найменування. Сюди увійшли різні за рівнем кваліфікації й освіти професії як розумової, так і фізичної праці, а також заняття сфери обслуговування. Індекси престижу професій розраховували за усталеною методикою: 1 – дуже високий престиж у суспільстві; 0,5 – високий; 0 – середній; -0,5 – низький; -1 – дуже низький.

За результатами досліджень очолили рангований перелік з найбільш наближеними до одиниці індексами престижу керівник банку (0,731) і міністр (0,699), котрі представляють найвищі рівні сфери управління. Незважаючи на кризу промислового виробництва в країні, роль директора заводу також була престижною (0,554). Те саме стосувалося і роботи, пов’язаної з опрацюванням та прийняттям політичних рішень і законодавчих актів (депутат – 0,511), як і наглядом за їх дотриманням (адвокат – 0,485). До числа високопрестижних потрапили також заняття, що належать до сфери підприємницької (0,432) та комерційної (0,430) діяльності.

Далі рангований ряд продовжувався традиційними професіями висококваліфікованої розумової праці (лікар, учений, журналіст, викладач вузу). До середнього значення наближався престиж професій фермера, продавця, актора, агронома, телемеханіка і військовослужбовця.

Решту професій громадська думка залічила до таких, престиж яких коливається від нижчого за середній до дуже низького. Тут і професії розумової праці, що потребують вищої освіти (ветеринар, учитель, інженер) і заняття у сфері обслуговування й фізичної праці (будівельник, водій, офіціант, медсестра, перукар, швачка).

(Джерело: Політичний портрет України: економічна ситуація, соціальні настрої, небезпечна повсякденність. – К., 1998. – С.49-55).

Престиж професій та занять є традиційним предметом дослідження у світовій соціології, оскільки вважається одним із головних вимірів соціальної стратифікації та нерівності. За даними американського соціолога Д. Дж. Треймана, який проаналізував 85 досліджень престижу професій і занять у 60 суспільствах, оцінки престижу є дуже подібними незалежно від географічного розташування держав, пануючої у них ідеології та рівня індустріального розвитку. Піраміда престижу вибудовується у прямо пропорційній залежності від кількості років навчання, рівня кваліфікації, відповідальності, обсягу влади, доходу. Тому на вершині ієрархії – заняття висококваліфікованою розумовою працею, починаючи від політиків (члени парламенту, міністри, глави окремих провінцій чи земель) та банкірів й до таких традиційних професій як лікар, викладач, юрист, вчений, інженер тощо.

Запитання для роздумів

1. Чи можна говорити про певну схожість українського суспільства щодо престижу професій і занять з іншими суспільствами?

2. Які професії, на Вашу думку, сьогодні є престижним в українському суспільстві?

3. Як зазначається в тексті, протягом останніх кількох років в Україні спостерігається тенденція до зниження престижності праці вчителя. Визначте соціальні фактори, що призвели до падіння престижу цієї професії.

Завдання 5.

Кросворд

1											
		2									
	3										
		4									
		5									
	6										
	7										
8											
		9									
10											

1. Процес створення матеріальних благ, необхідних для існування та розвитку суспільства.
2. Спонування до активної трудової діяльності називається ... праці.
3. Розбіжності на ринку праці між пропозицією робочої сили і попитом на неї.
4. Автор теорії збагачення праці.
5. Офіційно встановлене заняття, спеціальність.
6. Головний ресурс, від якого залежать люди, задовольняючи свої потреби.
7. Одна з соціальних функцій праці.
8. Комплекс заходів, який повинен допомогти молоді зробити усвідомлений вибір професії.
9. Вид праці, що характеризується відсутністю прямої взаємодії працівника із засобами праці.
10. Стиль керівництва.

Рекомендована література

1. Альшевська Н. Кар'єра як соціальний феномен: сутність, ознаки, технології побудови // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2000. – № 2.
2. Бицюра Ю. Аналіз безробіття в Україні // *Географія та основи економіки в школі.* – 2004. – № 5.
3. Дворецька Г. *Соціологія праці: Навчальний посібник* – К., 2001.
4. Іващенко О. *Соціологія самозайнятості: до проблеми визначення предмета* // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2002. – № 4.
5. Лукашевич М. *Соціологія праці: Підручник.* – К., 2004.
6. Огаренко В., Малахова Ж. *Соціологія праці: Навчальний посібник.* – Запоріжжя, 2001.
7. Полякова Н. *Труд в социологической теории: Теория и общество* // *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология.* – 2004. – № 2.
8. Полторак В. *Соціологія. Основи соціології праці та управління.* – К., 1992.
9. Прирбиткова І. *Трудові мігранти у соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві*

стратегії, стиль і спосіб життя // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 4.

10. Ромашов О. Соціологія труда. – М., 1999.

11. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. / Під заг. ред. В. Воловича. – К., 1998.

12. Старовойтова Л., Золотарева Т. Занятость населения и ее регулирование. – М., 2001.

Відповіді до 3 завдання

1. (б); 2. (б); 3. (а); 4. (в); 5. (в); 6. (б); 7. (а); 8. (в); 9. (а); 10. (б); 11. (в).

Відповіді до кросворда

1. Виробництво. 2. Мотивація. 3. Безробіття. 4. Херцберг. 5. Професія. 6. Зарплатня. 7. Статусна. 8. Профорієнтація. 9. Розумова. 10. Демократичний.

Тема. Соціологія культури

План

1. Об'єкт та предмет соціології культури.
2. Структурні елементи та функції культури.
3. Типи та форми культури.

Для різнобічного розуміння поведінки людини необхідно вивчити роль культури в її житті. Особливо це актуально в соціальному аспекті. Це пояснюється тим, що розвиток будь-якого суспільства, його складових елементів, в першу чергу людини, здійснюється під визначальним впливом культури, яка, в свою чергу, втілена у свідомості людей.

Поняття культури – одне з найважливіших у соціології. Культура визначає, як саме живуть члени суспільства або груп, що складають суспільство. Концептуально поняття “культура” відрізняється від поняття “суспільства”, але між цими двома поняттями існують тісні зв'язки. Оскільки жодна культура не може існувати без суспільства. Точно так само і суспільства не можуть існувати без культури, яка організовує суспільне життя.

Своїм походженням слово “культура” (лат. cultura – виховання, освіта, розвиток, шанування) зобов'язане латинським словам *colo, colere* (вирощувати, обробляти землю, займатися землеробством). Отже, здавна під культурою розумілися всі ті зміни в оточуючому середовищі, які відбувалися під впливом людини, на відміну від змін, викликаних природними причинами.

Поняття культури є надзвичайно широким, бо культурне охоплює соціальне в усіх його формах і на протязі усієї історії існування людства.

Існує безліч визначень культури, кожне з яких має свої плюси і мінуси, пов'язані з тим, що сучасна культура – явище надзвичайно складне, багатопланове і багатофункціональне. Про це, зокрема, свідчить той факт, що лише в одному із американських довідників із соціології міститься понад 400 визначень культури. Американські соціологи А. Кребер і К. Клаксон у праці “Культура” систематизували всі зібрані ними визначення культури на шість основних типів:

- описові визначення. Згідно Е. Тейлора культура складається в цілому із знань, вірувань, мистецтва, моральності, законів, звичаїв, деяких здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства.

- історичні визначення. У них акцентуються процеси соціального наслідування, традиція.

- нормативні визначення. Їх поділяють на дві групи. Перша містить визначення, які орієнтуються на ідею способу життя. Наприклад, К. Уіслер під культурою розуміє спосіб життя, якого дотримується община або плем'я. Друга група – визначення, які орієнтуються на уявлення про ідеали і цінності. Наприклад, У. Томас називає культурою матеріальні і соціальні цінності будь-якої групи людей.

- психологічні визначення. Вчені, які їх дотримуються, роблять основний акцент або на процес адаптації до середовища, або на процес навчання, або на формування звичаїв.

- структурні визначення, в яких увага зосереджується на структурній організації суспільства. Наприклад, культура – це організовані повторювальні реакції членів суспільства.

- генетичні визначення, в яких культура визначається з позицій її виникнення. Ці визначення поділяються на чотири групи. Перша розглядає культуру як певний продукт людської діяльності. Наприклад, П. Сорокін писав: “В найширшому розумінні слово

культура означає сукупність всього, що створено або модифіковано діяльністю двох або більше індивідів, які взаємодіють один з одним”.

Друга група робить наголос на ідеях. Зокрема, Г. Беккер писав: “Культура – це відносно постійний нематеріальний зміст, який передається в суспільстві за допомогою процесів усупільнення”.

Третя група підкреслює роль символів. “Культура – це ім’я особливого порядку або класу феноменів, а саме: таких речей, явищ, які залежать від реалізації розумової здібності, специфічної для людського роду, яку називаємо символізацією” (Л. Уайт).

Четверта група визначає культуру, як щось, що виникає з того, що не є культурою. Наприклад, В. Освальд писав: “Культурою ми називаємо те, що відрізняє людину від тварини” .

Загалом, можна зробити висновок, що, незважаючи на багатоманітність визначень і підходів до культури, у них всіх є більш-менш загальна риса – вони завжди пов’язані з людиною.

Отже, під культурою завжди розуміють явища, процеси, відносини, які якісно відрізняють суспільство і людину від природи, є результатом соціальної взаємодії.

Закономірності функціонування, роль і місце культури в суспільній системі, особливості культурних потреб різних складових соціуму є науковою проблематикою соціології культури. Хоча соціологічний аналіз культури започаткували ще О. Конт, М. Вебер, Е. Дюркгейм, П. Сорокін та інші вчені, самостійною галуззю соціології вона стає у 60-70-ті рр. XX ст.

Соціологія культури – спеціальна соціологічна теорія, яка вивчає закономірності функціонування культури в суспільстві: її місце і роль в суспільній системі; зміст, форми і напрями культурної діяльності; культурний рівень різних соціальних прошарків; культурні потреби та рівень їх задоволення; стан, зміст та ефективність діяльності соціальних інститутів та закладів культури; проблеми управління у сфері культури тощо.

Фактично соціологія культури може вивчати будь-які соціальні явища, але на відміну від інших галузей соціологічного знання вона це робить під особливим кутом зору – вивчення змісту соціального життя людей, головною культурною ознакою якого є процес перетворення людини із засобу на мету суспільного розвитку.

Об’єктом соціології культури є культура, яка розглядається як складне динамічне утворення, що має соціальну природу і знаходить вираз у соціальних відносинах, скерованих на створення, засвоєння,

збереження і розповсюдження матеріальних предметів і духовних феноменів.

Основними складовими або елементами культури є:

1. *Мова* як система знаків, наділених певним значенням, котрі використовуються для збереження, перетворення та передачі інформації. Мова має особливе значення в системі культури, вона є першоосновою будь-якої культури, оскільки нею не можна оволодіти без спілкування з іншими людьми. Мова підтримує згуртованість суспільства, допомагає людям координувати свої дії, відображає загальні знання людей про традиції, сучасні події. Мова є засобом людського спілкування, мислення і самовираження у різноманітних формах духовного виробництва та споживання.

2. *Цінності* є визначальним елементом культури. Це своєрідний соціальний механізм, який виявляє, систематизує, впорядковує, відтворює, зберігає, захищає, розвиває та передає все корисне в суспільстві. Вони являють собою певні еталони соціальної поведінки. Соціальний механізм, за допомогою якого відбувається виявлення, систематизація, відтворення та розвиток цінностей, і складає людську культуру.

3. *Норми* – це волевиявлення, яке дає змогу здійснювати соціальний контроль і демонструє зразки поведінки. Соціальна норма – це зразок поведінки чи дій індивідів або соціальних груп. Це певні правила, які регулюють поведінку людей у відповідності з цінностями даної культури.

4. *Складні зразки поведінки: звичаї, традиції, обряди, вірування.*

5. *Знання та переконання* – базові елементи культури, в яких зосереджується те, до чого люди прагнуть, чим керуються у повсякденному житті, що втілюють у зразках, нормах та звичаях, об'єктивно відображають природну та соціальну суть реальності.

Соціальні *функції* культури:

- пізнавально-виховна або гносеологічна, бо культура є засобом пізнання і самопізнання суспільства, соціальної групи і окремої людини. Ця функція передбачає створення та поширення нових знань, норм, цінностей, уявлень про світ.

- гуманістична (людинотворча), тобто розвиток творчого потенціалу людини, у всіх формах її життєдіяльності. Культура разом з наукою та освітою формує творчі здібності людини, готує її до

життя в суспільстві на основі засвоєних традицій, ціннісних і нормативних зразків.

- нормативно-регулятивна. Цінності, ідеали, норми і зразки поведінки певної культури в ході соціалізації стають частиною самосвідомості особистості, формують і регулюють її поведінку, тобто культура виступає засобом соціального контролю за поведінкою людини.

- комунікативна (або функція передачі соціальної пам'яті, соціального спадку) – культура виступає засобом спілкування людей. Цю функцію культура виконує за допомогою символічної системи, яка зберігає досвід поколінь в словах, обрядах, релігії, предметах споживання.

- інтегративна і дезінтегративна. З одного боку, культура здатна згуртувати людей, а з іншого — вона має властивість поділяти людей, протиставляти їх один одному, іншим спільнотам, оскільки вони належать до різних субкультур.

- освітньо-виховна – саме культура робить людину людиною в процесі соціалізації, за допомогою навчання і виховання.

В залежності від рівня, масштабів, форм соціальної взаємодії розрізняють *типи та форми культури*. Основними типами культури є: матеріальна та духовна, загальнолюдська, висока та народна, суперкультура, субкультура, контркультура, масова. Розглянемо ці види детальніше.

Матеріальну культуру утворюють створені людиною матеріальні цінності (житло, предмети повсякденного вжитку, машини). Духовна культура включає всі види, форми й рівні суспільної свідомості, системи освіти та виховання, системи закладів культури. Сюди відносяться всі форми та типи літератури, мистецтва, філософії, релігії, моралі. Духовна культура відіграє велику роль у формуванні особистості.

Історично склалися дві форми культури: висока (елітарна) та народна (фольклорна). Елітарна культура включає в себе перш за все класичну музику, живопис, літературу, які створювалися професіоналами високого рівня, тому вона нелегка для сприйняття невідповідною людиною. Народна культура включає фольклор, пісні, танці, міфи, казки, які створювали люди у повсякденному житті. Як правило, елітарна культура створювалася та задовольняла потреби небагатьох, народна ж була пов'язана з життям широких народних

мас. Основною ознакою народної культури є її фольклорне походження.

Загальнолюдська культура (у сенсі культури, створеної людством протягом всієї історії його існування). Про реальність існування загальнолюдської культури свідчить наявність цінностей, які сприймаються всім людством і трактуються практично однаково.

Суперкультура – це культура певної самодостатньої спільноти (цивілізації, етносу) на протязі всього періоду її існування.

Субкультура – моделі переконань, цінностей, норм, зразків поведінки, характерних для певної соціальної спільноти, які відрізняють цю спільноту від суспільства в цілому. Це соціальне об'єднання, що характеризується, тим, що кожен з його представників зараховує себе до нього, тобто ідентифікує себе з ним. Члени такого угруповання можуть формувати групи безпосереднього спілкування (компанії, клуби, тусовки), але їхній зв'язок одне з одним може відбуватися і віртуально, завдяки захопленню одним героєм. Наприклад, субкультура “толкієністів”, які грають в рольові ігри за мотивами фентезі-повістей Толкієна, найчастіше мають власні клуби, а “потерромани” (фанати Гаррі Поттера), як одна з наймолодших субкультур, що тільки формується, згуртовані лише віртуально, завдяки книжкам Дж. Роулінг.

Субкультура може бути як позитивним так і негативним явищем, що утворюється в результаті відповідного відношення певної групи населення до процесів, що відбуваються у соціальній структурі суспільства та у домінуючій у ньому культурі. Кожне суспільство має багато субкультур, спричинених відмінністю соціального походження різних груп, класів і прошарків, різноманітням їх духовних потреб, видів діяльності. Більшості суспільств притаманні такі субкультури як молодіжні; людей похилого віку; професійні; релігійні; кримінальні.

Контркультура – різновидність субкультури, яка знаходиться в стані конфлікту по відношенню до пануючої культури. Термін “контркультура” вперше вжив Т. Роззак після студентських бунтів 1960-х років, особливо у Франції.

Вона виникла на протигагу масовій культурі у 60-70-ті рр. ХХ ст. Особливістю контркультури було войовниче неприйняття загальноновизнаних норм і цінностей масової культури. Носіями контркультури є гомогенні вікові групи молоді. Вічно існуюча проблема батьків і дітей змушує останніх створювати неформальні малі групи однолітків, рівних не тільки за віком, а й за соціальним

статусом, за поглядами і нормами поведінки. Суть існування молоді в таких групах полягає в пошуках соціального статусу у тому віці, коли світ дорослих не сприймає її за рівну собі. Таким чином, молодіжна контркультура спрямована на задоволення потреб. Основним гаслом контркультури є щастя людини, яке розуміється як свобода від моралі.

У сучасному суспільстві у зв'язку з розвитком засобів масової інформації виникає ще одна форма – масова культура або популярна культура – це культура, сутність якої полягає в тому, що вона створюється з метою споживання, для розваг. Вона є масовою за обсягом, тобто за охопленням аудиторії, і за часом, тобто виробляється постійно, кожного дня.

Найхарактернішою рисою масової культури є її комерційний характер. У ринковому суспільстві ця культура, розрахована на основну масу населення, обов'язково виступає в ролі продукту, споживання якого має приносити прибуток. Існує досить розгалужена система індустрії масової культури, що включає в себе такі підрозділи:

- ЗМІ;
- система організації та стимулювання масового попиту на продукцію (реклама на вулицях, транспорті, індустрія моди);
- індустрія здоров'я (формування іміджу здорового способу життя);
- індустрія дозвілля (туризм, книговидання, популярна музика тощо);
- міжнародна комп'ютерна мережа Internet;
- масова соціальна міфологія (цікаво спостерігати за розвитком цього жанру останнім часом в Україні: виходять численні матеріали про життя кумирів, поширюються міфи, псевдонаукові вчення, де складні або недостатньо досліджені проблеми зводяться до простих пояснень, типу: вплив прибульців з космосу, зірок, знаків зодіаку, передбачення Нострадамуса).

Проаналізовані форми та види культури взаємодіють, переплітаються, створюють єдину основу культури. Залежно від типу взаємодії різні форми та види культур можуть доповнювати або збагачувати одна одну, за умови, що нові елементи органічно входять в усталену систему культури. Якщо це не відбувається – ослаблюватися.

Отже, культура в усіх її проявах, формах, видах, функціях є важливою передумовою соціально-економічного зростання суспільства, показником людського прогресу чи регресу.

Питання до теми

1. У чому полягає специфіка соціологічного підходу до вивчення культури?
2. Проаналізуйте співвідношення понять “культура” та “суспільство”.
3. Назвіть та проаналізуйте основні структурні елементи культури.
4. Охарактеризуйте основні функції культури.
5. Які форми культури Вам відомі?
6. Охарактеризуйте молодіжну субкультуру.
7. Яким є вплив сучасної масової культури на формування естетичних смаків у людини?
8. Охарактеризуйте культурні тенденції в Україні.
9. Вкажіть основні кризові явища у вітчизняній культурі.
10. Проаналізуйте наявні в Україні субкультури.

Практичні завдання

Теми рефератів і доповідей

1. Культура як соціальний феномен.
2. Проблема розвитку національних культур в Україні.
3. Молодіжна субкультура.
4. Культура спілкування у студентському середовищі.
5. Масова або популярна культура.
6. Наука і культура як найважливіші компоненти духовного життя суспільства.
7. Загальнолюдське і національне в культурі.

Завдання 1.

Доповніть цитати словами, яких бракує

1. К. Уїслер під культурою розуміє “ _____ _____, якого дотримується община або плем’я”.

2. Згідно Е. Тейлора “культура складається в цілому із знань, вірувань, _____, _____, законів, звичаїв, деяких здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства”.

3. У. Томас називає “культурою матеріальні і _____
_____ будь-якої групи людей”.

4. П. Сорокін писав: “В найширшому розумінні слово культура означає _____, що створено або модифіковано діяльністю двох або більше індивідів, які взаємодіють один з одним”.

5. Г. Беккер писав: “Культура – це відносно постійний нематеріальний зміст, який передається в суспільстві за допомогою процесів _____”.

6. В. Освальд писав: “Культурою ми називаємо те, що відрізняє _____”.

Завдання 2.

Американські соціологи А. Кребер і К. Клаксон у праці “Культура” систематизували всі зібрані ними визначення культури на шість основних типів. Співставте визначення культури з їх типологією:

а) культура – це сукупність знань, вірувань, мистецтва, моральності засвоєних людиною;

б) культура – це соціальне явище, яке несе в собі процеси соціального наслідування та традиції;

в) культура є своєрідним процесом навчання та формування звичаїв;

г) культура – це матеріальні і духовні цінності суспільства;

д) культура – це організовані повторювальні реакції членів суспільства;

е) культура є продуктом людської діяльності.

1. Структурні визначення.

2. Описові визначення.

3. Нормативні визначення.

4. Історичні визначення.

5. Генетичні визначення.

6. Психологічні визначення.

Завдання 3.

Проаналізуйте наступні тексти

*Гіденс Е. Соціологія / Пер. з англ. Наук. Редактор перекладу
О. Іващенко. – К., 1999. – С. 26.*

“Концепція культури, як і концепція суспільства, є основними в соціології. Культура містить цінності, створені окремими соціальними групами, норми, яких вони дотримуються в житті, та матеріальні речі, які виробляють люди. У якості цінностей виступають абстрактні ідеали, тоді як норми є певними принципами або правилами, які люди повинні виконувати упродовж свого життя. Норми відображають дозволене і недозволене в соціальному житті.

Вживаючи термін “культура”, ми говоримо про неї як про еквівалент “вищого розуму”: про мистецтво та його види, літературу і т.п. Культура пронизує увесь життєвий шлях людини. Вона включає й те, як люди одягаються, працюють, релігійні церемоніали, відпочинок і ті речі, які виробляються людьми – заводи, машини, комп’ютери, книги і т.п.

Хоча поняття культури і суспільства відрізняються одне від одного між ними є багато спільного. Культура характеризує спосіб життя членів якогось певного суспільства, їхні звичаї і традиції, поруч з тими речами, які вони виробляють. Суспільство є системою взаємовідносин, об’єднуючих індивідів, які мають спільну культуру. Культура не існує поза суспільством, а суспільство немислиме без культури. Без внутрішньої культури не може й бути нічого людського в широкому значенні цього слова. Якби в суспільстві не було культури, ми не могли б спілкуватися один з одним, не мали б самосвідомості, а наші здібності до інтелектуальної діяльності були б обмеженими”.

Запитання для роздумів

1. *Про які елементи культури веде мову вчений?*
2. *Проаналізуйте співвідношення понять “культура” та “суспільство”.*
3. *Як Ви розумієте вислів Е. Гіденса: “Якби в суспільстві не було культури ми не могли б спілкуватися один з одним”?*

Михайлова Л. Соціологія культури. – М., 1999. – С.123-131.

“Ще недавно інтерес до художньої літератури переважав над іншими видами мистецтва. Тепер він поступився перегляду телепередач. Сьогодні можна спостерігати таку картину: різноманітність книг, підписних видань, періодики, проте значно менше стало передплатників і читачів. Більшість людей не можуть дозволити собі передплати газети, журнали оскільки вони значно

подорожчали. Крім того, сьогодні читач став розбірливим у виборі книг. Якщо раніше брали будь-яку книгу, яка тільки з'явилась у продажі, то теперішній читач вже довго вибирає і не завжди може дозволити собі купити книгу, яка йому сподобалась. Молодь читає сьогодні все менше, до того ж не класику, а більше бульварну літературу і пресу.

У відносинах сучасної молоді до читання соціологи виділяють 4 основні тенденції: 1) неспівпадання інтересів і знань – класика відома із шкільної програми, а молодь більше цікавить сучасна література; 2) увага до творчості письменників, вибір того або іншого визначається загальною соціокультурною ситуацією, процесами, які відбуваються в суспільстві; 3) надають перевагу тим авторам і творам, які широко пропагують в ЗМІ; 4) велику роль відіграють групові стереотипи, коли літературні інтереси визначаються модою.

... Сьогодні основними відвідувачами кінозалів є молодь. Соціологи пояснюють це тим, що репертуар кінотеатрів направлений перед усім на молодь: молоді герої, тематика і жанри фільмів, динамізм сюжетів – все це розраховано на особливості молодіжного віку. Кінематограф сьогодні не в повній мірі виконує свої найважливіші виховні функції, тому і глядачами сприймається як розвага. Кіно для молоді це не лише можливість контакту з мистецтвом, скільки можливість колективного співпереживання, емоційного, дружнього спілкування. Саме міжособистісні відносини є визначальними при виборі фільму.

... Унікальним, особливим мистецтвом є театр, де глядач стає безпосереднім учасником створення спектаклю. Перед його очима здійснюється творчий процес, в якому він приймає внутрішню участь. Навколо театру завжди групувалася молодь, тут відбувались дискусії, формувалась суспільна думка. Театр був духовним центром міста і формував моральний та естетичний світ особистості, допомагав розібратися в суспільних проблемах. В останні роки все більше стає глядачів, які приходять в театр для того, щоб розв'язатися і відпочити. Ще недавно проблема відвідування театру була пов'язана з дефіцитом білетів, тому що відвідування театру вважалось престижним. І сьогодні зберігається проблема придбання білетів у провідні театри країни, проте вона має дещо інший характер – досить високі ціни білетів. Сьогодні молоді в театрі стає все менше. Театр їй здається консервативним, чимось застарілим. В останній час спостерігається не лише зменшення кількості молодіжної аудиторії театру, але й

тенденція збільшення числа випадкових відвідувачів. Російський соціолог З. Сікевич виділяє таку динаміку молодіжних орієнтацій в сфері театру: 1) надання переваги постановкам сучасних авторів порівняно з класикою; 2) нахил на музичні спектаклі розважального жанру; 3) зміна популярності окремих театрів та їх репертуару – найпопулярніші театри не мають молодіжного репертуару, а інші не користуються в неї попитом”.

Запитання для роздумів

Чи погоджується Ви з думкою автора, що для сучасної молоді характерною є культурно-комунікативна апатія?

Завдання 4.

Виберіть правильні відповіді із запропонованих варіантів.

1. Соціологія культури набула статусу спеціальної соціології теорії:
 - а) в кінці XIX – на початку XX ст.;
 - б) в 60-70-ті роки XX ст.;
 - в) в 90-ті роки XX ст.
2. Першоосною будь-якої культури є:
 - а) мова;
 - б) звичаї;
 - в) цінності.
3. Елементом культури, що демонструє зразки поведінки є:
 - а) звичаї;
 - б) норми;
 - в) цінності.
4. Суперкультура – це:
 - а) різновидність субкультури;
 - б) культура певної самодостатньої спільноти;
 - в) культура конкретного індивіда.
5. Наука, освіта, мистецтво, релігія – це складові:
 - а) матеріальної культури;
 - б) духовної культури;
 - в) загальної культури.
6. Термін “масова культура” вперше вжив:
 - а) Х.Ортега-і-Гассет;
 - б) Т. Роззак;
 - в) П. Сорокін.

Завдання 5.

Кросворд

1																			
			2																
		3																	
	4																		
	5																		
	6																		
			7																
			8																
	9																		
10																			

1. Форма культури, що опирається на загальноприйняті цінності.
2. Елементів культури, що виконує роль морального регулятора суспільних відносин.
3. Елемент культури, що відображає значимість об'єкта.
4. Функція мови в соціокультурному середовищі.
5. Функція культури.
6. Сукупність матеріальних і духовних цінностей.
7. Форма культури, яка включає вишукане мистецтво, музику, літературу, і призначена для вищих прошарків населення.
8. Продуктивна діяльність, що здатна продовжувати щось якісно нове у матеріальній і духовній сферах.
9. Рівень і стан суспільства, якому притаманні високий злет культури та її ефективне функціонування в усіх його сферах.
10. Один з елементів культури.

Рекомендована література

1. Абрамов В. *Духовність суспільства: методологія системного вивчення.* – К., 2004.
2. Васильчук Ю. *Социальное развитие человека в XX в. Фактор культуры // Общественные науки и современность.* – 2003. – № 1.
3. Витань І. *Общество, культура, социология.* – М., 1984.
4. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. *Культура. Ідеологія. Особистість.* – К., 2002.
5. Ионин Л. *Социология культуры.* – М., 1996.

6. Исакова Н. Музыкальные предпочтения молодежи // Социологические исследования. – 2006. – № 6.
7. Культурология / За ред. В. Пічі. – Львів, 2003.
8. Лісовий В. Культура та цивілізація // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 1.
9. Лукашевич М. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999.
10. Михайлова Л. Социология культуры. – М., 1999.
11. Культура та інформаційне суспільство XXI ст.: Матеріали конференції молодих науковців, 20 – 22 квітня 2005 р. – Х.:ХДАК, 2005.
12. Павленко Ю. Підсумки цивілізаційного розвитку людства // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 4.
13. Пелипенко А., Яковенко І. Культура как система. – М., 1998.
14. Сорокин П. Человек, цивилизация. Общество. – М., 1992.
15. Соціологія культури: Навчальний посібник / За ред. О. Семашка і В. Пічі. – Львів, 2003.
16. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Политические исследования. – 1994. – № 1.
17. Теплиць К. Все для всех. Массовая культура и современный человек. – М., 1996.
18. Шейко В. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.). – Х., 2001. – Т.2.
19. Юрій М. Соціологія культури: Навчальний посібник. – К., 2006.

Відповіді до 1 завдання

1. Спосіб життя. 2. Мистецтва, моральності. 3. Соціальні цінності. 4. Сукупність всього. 5. Усуспільнення. 6. Людину від тварини.

Відповіді до 4 завдання

1. (б); 2. (а); 3. (б); 4. (б); 5. (б); 6. (а).

Відповіді до кросворда

1. Загальнолюдська. 2. Вірування. 3. Цінність. 4. Ретрансляція. 5. Гуманістична. 6. Культура. 7. Елітарна. 8. Творчість. 9. Цивілізація. 10. Переконання.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Навчально-методичні матеріали з курсу “Соціологія”. Модуль II. Змістовий модуль 1. Теорії середнього рівня. Частина 1. – Рівне: РДГУ, 2008. – 47 с.

Христюк Тетяна Анатоліївна

Відповідальна за випуск кафедра політології і соціології

Підписано до друку 27.12.2007 р. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний. Обсяг 3,57 ум.др.арк. Наклад 100 прим.
Гарнітура Times New Roman Суг. Друк ризографічний

Редакційно-видавничий відділ
Рівненський державний гуманітарний університет
м. Рівне, вул. С.Бандери 12

